

/ Авторы-составители: А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т.А., Сивохина. – М.: Просвещение, 1999. – С. 166-167.

24. Шепелев Л. Е. Титулы, мундиры и ордена Российской империи. – М.: «Центрполиграф», 2005 //http://www.bibliotekar.ru/CentrTitul/index.htm]

Затовський Б. О.

УДК 94(497.11):291.4:144»1906/1912»

КОНФЕСІЙНЕ ЖИТТЯ В СЕРБІЇ ЗА МАТЕРІАЛАМИ «БОГОСЛОВСКОГО ВЕСТНИКА» ТА «ЦЕРКОВНИХ ВЕДОМОСТЕЙ» 1906-1912 рр.

У статті розглядаються особливості релігійного життя в Сербії на протязі 1906 – 1912 рр. На основі публікацій церковних журналів, таких як «Церковные ведомости» та «Богословский вестник», було проаналізовано стан і діяльність різних конфесій, та їх вплив на суспільство. Також, були розглянуті погляди редакції і журналістів цих видань на питання релігійної політики сербського уряду та їх оцінка діяльності сербської церковної журналістики. Це дозволило дізнатися, яким чином події церковного життя висвітлювалися російським читачам і як преса формувала громадську думку у населення. В результаті було з'ясовано, що існувала велика зацікавленість цих часописів у висвітленні конфесійної ситуації в сербських землях. Аналіз російської церковної преси дозволив виявити особливості поглядів авторів публікацій на питання міжконфесійних відносин та церковної політики сербського та австрійського урядів.

Ключові слова: Сербія, Боснія і Герцеговина, журнал, релігія, єпархія, духовенство, богословська школа, редакція.

Громадська думка Росії активно відгукувалася на балканські події судженнями щодо процесів сербського конфесійного життя.

Використання матеріалів преси дає можливість досить змістовно і всебічно проаналізувати релігійне становище в Сербії. Це дозволяє розглянути питання про те, як російським читачам підносилася інформація, які були оцінки кореспондентів, їх ставлення до громадських організацій, рухів, політичних діячів і, головне, як ці видання формували громадську думку в Росії по відношенню до сербських подій.

Важливість даної теми обумовлена тим, що дослідники, при аналізі релігійного життя в Сербії на початку ХХ ст., майже не використовували матеріалів преси як історичне джерело. Акцент на вироблення громадської думки всередині країни ставився тільки в деяких роботах. Але звернення до динаміки оцінок релігійного життя в Сербії дозволяє впевнено говорити про особливості вибудовування просербської позиції в російському суспільстві. Вже на початку ХХ ст. в Російській імперії сформувалася думка, що Сербія – це союзник і оплот російського впливу на Балканах, який володіє, однак, комплексом власних великодержавних інтересів, що не завжди підтримувались російським урядом. Отож, російська церковна преса досить докладно досліджувала всі релігійні питання в Сербії.

Суспільство в Російській імперії отримувало відомості щодо конфесійного життя в Сербії на сторінках таких авторитетних періодичних видань, як «Богословский вестник» і «Церковные ведомости». «Церковные ведомости» були офіційним органом священного синоду. На його сторінках публікувалися замітки про різні події церковного життя в Росії і за кордоном. В цьому виданні містилося багато публікацій по сербській проблематиці. «Богословский вестник» – це духовний журнал, що видавався при Московській духовній академії, в якому публікувалися матеріали по богослов'ю, в тому числі і відомості про тогочасне церковне життя. В ньому також докладно аналізувалося релігійне положення в Сербії, Боснії та Герцеговини.

За 1906-1914 рр. в «Богословском вестнике» і «Церковных ведомостях» з'явилось близько 50 публікацій про конфесійне життя в Сербії, тобто в середньому 7 матеріалів за рік.

Заслужений професор Московської духовної академії, член-кореспондент Імператорської Академії наук Г. О. Воскресенський

в своїй статті в № 9 «Богословского вестника» за 1906 р. привів детальну статистику щодо релігійної приналежності сербського населення. У ній було зазначено, що на 1905 р. чисельність православних становила 2 460 515, католиків 10 423, протестантів 1 399, євреїв 5 729 і мусульман 14 745 (в тому числі 3 056 турків і 11 689 турецьких циган) [1, с. 153]. Також ним були наведені статистичні дані щодо державного бюджету Сербії на 1906 р., згідно з яким на церковні потреби передбачалося 368 087 динарів (франків), що дорівнювало 0.41 % від всього бюджету [1, с. 153].

Г. О. Воскресенський писав, що в 1904 р. в Сербії відзначалося 100-річчя з дня початку Першого сербського повстання 1804 р., серія ювілейних святкувань почалася в Тополі, батьківщині і місці поховання вождя сербського визвольного руху Г. П. Карагеоргія. Як вказував автор, святкування цієї події збіглися з коронуванням сербського короля Петра I 21 вересня 1904 р. На його думку, ця обставина значима тим, що вона проводилася з онуком вождя першого сербського повстання [1, с. 160].

В «Богословском вестнике» також розглядалися питання, пов'язані зі ставленням церкви і державної влади. Як писав Г. О. Воскресенський, представників Сербської православної церкви в 1905 р. хвилювало запропоноване міністерством юстиції питання ліквідації духовних судів і передача шлюбних суперечок цивільним судам [1, с. 166-167].

Однак, наприкінці 1905 р. сербський міністр юстиції знову утворив комісію для вироблення законопроекту про ліквідацію духовних судів і про передачу шлюбних питань судам цивільним. Як вказував автор, це питання не було новим для Сербії. Воно неодноразово піднімалося, але всі спроби світської влади залишилися безуспішними. На думку Г. О. Воскресенського, церква повинна захищати свої вікові встановлення і свої права. Він вказував, що цього права православної церкви не намагалися оскаржувати в іновірних урядах в Австро-Угорщині, в Боснії і Герцеговині, та навіть в Туреччині. Автор вважав, що ліберальний сербський уряд прагнув узурпувати права своєї церкви і порушити її статут [1, с. 167].

Але, при цьому, автор публікації стверджував, що не проти того, щоб духовні суди були реформовані, щоб закон церковний піддався ревізії, щоб все, що вимагає змін і доповнень, було виправлене та доповнене, не зупиняючись, де потрібно, і перед змінами в особовому складі. Редактори журналу вважали, якщо ж і далі в духовних судах справи йтимуть без змін, то звання суддів буде надаватися особам непідготовленим. А якщо адміністрація і процедура в них не будуть спрощені і прискорені, і вища духовна влада сама раніше не візьме ініціативу в проведенні необхідних церковних реформ, то не буде нічого дивного, що з ведення церкви виключать і духовні суди [1, с. 168].

Те, що потреба в реформах сербської церкви дійсно назріла, було видно з того, як повідомлялося в «Богословском вестнике», що питання про реформи було поставлено на чергу в весняних засіданнях Архієрейського собору 1906 р. У сербському духовному друку вказувалися побажання, щоб відновлені були в силі ті статті церковного закону від 1890 р. про виборне право, які були порушені в 1894 р. Однією з таких статей духовенству надавалося право обрання окружних протоієреїв, намісників і членів духовних судів. За іншою статтею, в Архієрейському соборі з повноправним голосом повинні були засідати і вирішувати справи, нарівні з іншими дійсними членами Собору, по одному протоієрею з кожної єпархії та два архімандрита з усіх єпархій [1, с. 168].

В № 31 «Церковных ведомостей» за 1907 р. повідомлялося про становище католиків в Сербії. Зокрема вказувалося, що сербська конституція 1889 р. проголосила повну релігійну свободу, але місіонерська діяльність католиків була заборонена [5, с. 31].

Як вказувала редакція «Церковных ведомостей», католики в Сербії колись мали свою єпархію в Нікополі на Дунаї. Потім з 1848 р. вони були підпорядковані єпископові Дяковському в Славонії. Спроби заснувати єпархію в самій Сербії були дуже наполегливими. У 1892 р. апостольський нунцій у Відні, єпископ Галімберті, запропонував белградському уряду укласти конкордат з папою, але, не дивлячись на сприяння австрійського посла в Белграді, барона Томеля, отримав відмову [5, с. 31].

В № 37 «Церковных ведомостей» за 1907 р. висвітлювалася діяльність сербських богословських шкіл, які на думку редакції можна розділити на два типи. До першого належали школи в Задрі, Карловицях і Рельєве. В них викладалися виключно богословські предмети. Учні зараховувалися туди вже після закінчення курсу в гімназії або закінчення шести класів. Важливою відмінністю навчального закладу у Задрі був гуртожиток, в якому жили і гімназисти, які готувалися до вступу в богословську школу. До другого типу відносилися богословські школи в Белграді, Цетиньї і Призрені. Згідно повідомленню «Церковних відомостей», в них надавалася не тільки богословська, але в нижчих класах і загальна освіта. В ці школи зараховувалися хлопчики від 10 до 12 років з початковою підготовкою [6, с. 1598].

Таким чином, як писалося в журналі, це були два типи духовної школи – тип школи пастирської і тип школи загальноосвітньої з богословськими класами. Відповідно до їх звітів, на думку редакції «Церковних ведомостей», перевагу слід віддавати першому типу шкіл. Звіт Белградської богословської школи вказував на негативні наслідки змішування завдань світської і духовної освіти, як для виховання учнів, так і для успішного проходження освіти. На це ж вказували і сербські духовні журнали. Значно краще було становище в пастирських школах. Особливо вдала була постановка виховання в задрівській богословській школі, де майбутні учні, які ще навчалися в гімназії, вже жили в гуртожитку при школі, та підготовлювалися до порядку, встановленому в навчальному закладі [6, с. 1598].

Як зазначалося в «Церковних ведомостях», питання про тип духовної школи часто обговорювалося в російській пресі, і на думку редакції журналу, досвід сербських духовних шкіл не позбавлений значення для його вирішення [6, с. 1598].

Другу Гаазьку мирну конференцію, яка проходила з 2 червня по 5 жовтня 1907 р., докладно висвітлювали як світські, так і духовні видання. Увагу редакції «Церковних ведомостей» було зосереджено на діяльності сербів під час конференції. Як повідомляли російські журналісти, боснійсько-герцеговинські серби зверну-

лися до гаагської мирної конференції з меморандумом, в якому протестували проти австрійської політики і католицької місії в краї. До анексії Боснії і Герцеговини православні серби мали 94 початкові школи. Австрійська влада закрила 54 з них і всі середні школи. Згодом було дозволено відкрити 36 шкіл, але середні школи, як і раніше, були заборонені. Замість церковно-парафіяльних шкіл австрійський уряд відкрив 339 общинних шкіл і середні школи. Також повідомлялося, що в Боснії активізували свою діяльність єзуїти, які будували там свої монастирі і костели і вели свою місіонерську діяльність серед місцевого населення. Як повідомлялося у виданні, православні діти, котрі потрапили в католицькі притулки, були насильно покатоличені. Також була введена цензура, яка не дозволяла православним виступати на захист своєї віри. Православна церква була позбавлена автономії, якою користувалася до анексії. Призначення митрополитів робилося австрійським імператором, а константинопольський патріарх тільки затверджував його [6, с. 1599].

Згідно повідомленню «Богословского вестника», дане звернення до Гаазької мирної конференції про допомогу не змінило положення боснійсько-герцеговинських сербів. Г. О. Воскресенський писав, що свобода православного друку була повністю пригнічена. З квітня 1907 р. і без того жорсткий закон про пресу змінився новим, ще більш суворим. За новим законом, видавці щотижневих журналів повинні були вносити заставу в 3 тис. крон, видавці газет, що виходили до 3-х разів на тиждень – 6 тис. крон, а більше трьох разів – 10 тис. крон. Поліції було дано право затримувати черговий номер до виходу його з друкарні. Роздрібний продаж номерів на вулиці був заборонений. Протягом одного року з квітня 1907 р. до квітня 1908 р. «Српска Ријеч» було конфісковано 43 рази. Новий закон про пресу коштував цьому журналу протягом одного року більше 20 тис. крон [4, с. 636-637].

В № 1 «Церковных ведомостей» за 1908 р. були проаналізовані проблеми церковного устрою Сербської православної церкви. У статті наводилася думка відомого сербського каноніста,

протоієрея С. М. Веселіновича, який вважав, що церковний устрій в Сербії потребував великої реформи. На його думку, необхідно було створити новий орган церковного управління. Він писав, що вищою церковною владою, як і раніше, повинен був залишатися Архієрейський собор, що складався з п'яти єпископів Сербії, але поряд з ним, як вищий орган церковного управління, необхідно було поставити Церковну Раду. До її складу повинні були увійти повноправні члени і фахівці. На думку редакції «Церковних ведомостей», цей законопроект виправляв недоліки існуючого закону, його суперечності [7, с. 39].

На думку редакції, її обов'язки можна розподілити на три пункти: 1) обов'язки церковного управління; 2) обов'язки церковної освіти; і 3) обов'язки церковно-практичні [7, с. 39]. Недоліки устрою церковного управління було необхідно вирішити при реформі церковного управління в Сербії. Церковна Рада, як вважав автор статей в «Церковних ведомостях» С. Троїцький, не повинна була стояти поряд з Архієрейським собором, як пропонував С. М. Веселінович, а нижче його, вона повинна була бути тільки допоміжною установою при Соборі [7, с. 40].

Редакція «Церковних ведомостей» уважно аналізувала розвиток сербської духовної освіти. За повідомленням С. Троїцького, Архієрейський собор церкви Королівства Сербського ухвалив, щоб курс белградської богословської школи закінчувався випробуванням на отримання атестата зрілості. На його думку, це розпорядження мало велике значення для семінаристів, так як воно давало їм доступ на богословський факультет, який планував незабаром відкритися, так само як і інші факультети Белградського університету. Той же Архієрейський собор постановив, що ті, хто закінчив повний богословський курс у російських семінаріях, мали право на висвячення на священника в церкві Сербського Королівства [8, с. 2016].

У 1908-1909 рр. увагу російської преси було зосереджено на окупації, а згодом і анексії 28 вересня 1908 р. Австро-Угорщиною Боснії та Герцеговини. Церковні видання цікавило, насамперед, питання про те, як ця подія відбилася на житті православних слов'ян, що проживали в цьому регіоні. На думку церковних

журналістів, ця подія не поліпшила становища православної церкви, а навпаки, тільки посилила втручання світської влади в життя церкви.

Г. О. Воскресенський в «Богословском вестнике» писав, що Боснія і Герцеговина в церковному відношенні на 1908 р. продовжувала знаходитись під верховним управлінням константинопольської патріархії, і чотири єпархії (дабробоснійська, герцеговинсько-захолмська, зворніко-тузланська і банья-луцько-біхачська) цих двох провінцій, входили до складу вселенської патріархії [2, с. 128]. У часописі стверджувалося, що після анексії австрійський уряд поставив сербську церкву під поліцейський нагляд. За повідомленням автора, уряд вимагав, щоб всі єпархіальні управління надавали йому кошторис і рахунки, як і протоколи своїх засідань. Крім цього, земський уряд отримав за собою право, відповідно до розпорядження від 16 січня 1908 р. за № 651 контролювати діяльність вчителів [4, с. 629].

Г. О. Воскресенський також висвітлював і положення церковно-народного життя православних сербів Боснії і Герцеговини. Особливу увагу в своїй статті він приділив діяльності товариства «Просвјета», заснованого в 1902 р. в Сараєво. Автор писав, що суспільство сприяло відродженню сербо-боснійської народності і в церковному, і в цивільному відношеннях. Суспільство піклувалося про освіту молодого покоління в Боснії і Герцеговині, і з цією метою створювало школи, допомагало вже існуючим, видавало підручники, утримувало молодих людей, які навчалися у австрійських і в закордонних школах [4, с. 630].

Автор також висвітлив стан духовної освіти. За повідомленням № 4 «Богословского вестника» за 1909 р. преосвященний Никонор, єпископ Нішський, повертаючись з Дубровника в Сербію на початку 1906 р., відвідав рельєвське богословське училище, поблизу Сараєва, і ознайомився з його порядками і станом. Свої спостереження він опублікував в 1906 р. у белградському журналі «Пастирска Реч» № 11-12. Училище було засноване, за розпорядженням обласного уряду Боснії та Герцеговини, в липні 1883 р., в цілях освіти сербсько-православного духовен-

ства для Боснії і Герцеговини. Потім воно було перетворено в інтернат. Освітній заклад знаходився під безпосереднім наглядом архієпископа і митрополита Дабо-боснійського, і під контролем обласного уряду. До нього, згідно зі статутом, приймалися учні тільки з Боснії та Герцеговини, які закінчили вісім класів гімназії. Термін навчання складав чотири роки [3, с. 658].

У статті зазначалося, що для викладання по штату було призначено вісім професорів, які призначалися найвищим указом за пропозицією міністерства та згодою боснійського митрополита. Наставниками богословської школи могли бути, згідно статуту, православні серби священницького і чернечого чину, які були родом з Боснії та Герцеговини, і тільки у випадку нестачі – з Австро-Угорської монархії, що мали повну кваліфікацію, які закінчили курс у Карловицькій богословській школі, або на афінському, а також на чернівецькому православному факультеті. Ректор і три професори рельєвського богословського училища, закінчили курс в Карловіцькому богословському училищі, два професори – на богословському факультеті в Чернівцях, один – на богословському факультеті в Афінах, і один – в Карловцях та Чернівцях [3, с. 659].

У російській релігійній періодиці детально аналізувалася діяльність сербської церковної преси і журналістики. На думку редакції «Богословского вестника», великі послуги, в церковно-народній справі православних сербів Боснії і Герцеговини, надав також незалежний сербський журнал «Српска Ријеч», що видавався з 1905 р. в Сараєво. Як вказувалося в російській пресі, це був єдиний журнал, який захищав інтереси православно-сербського населення цих двох провінцій. Г. О. Воскресенський писав, що з першого ж року видання журналу «Српска Ријеч» австрійські власті почали його переслідувати. Він також навів думку боснійця-кореспондента «Заставы» від 13 квітня 1905 р., який писав, що: «З тих пір, як заснована «Српска Ријеч» уряд постійно ставив і ставить їй перешкоди, з метою: або зовсім задушити цей орган чи, принаймі, зрушити його на іншу програму, більш бажану уряду і зовсім не потрібну для нашого народу в Боснії і Герцеговини» [4, с. 631].

Г. О. Воскресенський також прокоментував діяльність сербського часопису «Застава», який в 1906 р. святкував сорокарічний ювілей. Протягом 40 років новосадська «Застава» була майже єдиним і безсумнівно найголовнішим сербським журналом, який з великою увагою стежив за всім, що відбувалося в Боснії і Герцеговині. У ній публікувалися керівні статті, містилася кореспонденція і звістки про стан і події в Боснії і Герцеговині [3, с. 632].

Підсумовуючи свій огляд сербських церковних журналів, Г. О. Воскресенський писав, що сербські журнали і газети: «Српска Ријеч», «Застава», і «Цариградски Гласник» та інші видання, давали багато відомостей з Боснії та Герцеговини – «землі плачу» про різні утиски тамтешнього православно-сербського населення. На думку автора, загальним мотивом для повідомлень з цих журналів було те, що православні серби, місцеві уродженці Боснії і Герцеговини, розглядалися як вороги віденської політики, і жорстоко переслідувалися [3, с. 637].

Після завершення боснійської кризи інтерес до сербської проблематики в цих двох виданнях знизився. Статті по сербській тематиці передусім публікувалися в «Церковних ведомостях». В № 1 за 1912 р. розглядався новий «Статут Архієрейського синоду православної сербської Карловицької митрополії», який був вироблений на засіданні Архієрейського синоду в Карловицях 25 травня 1911 р. [9, с. 26].

На думку С. Троїцького в Карловицькій церкві була проведена велика реформа. Згідно зі статутом, синод отримував значну самостійність. У зв'язку з цим незадоволеними залишилися політичні діячі, особливо радикальні, а академічна молодь навіть висловила різкий протест. Це було пов'язано з тим, що статут робив замах на народну автономію. Але, на думку редакції журналу, з цими протестами не погоджується більшість населення, яке було незадоволене утисками світських членів соборів, особливо радикалів. С. Троїцький писав, що новий статут мав ту хорошу сторону, що він звільняв ієрархію від надмірного тиску не тільки з боку конгресу, а й з боку Відня і Будапешта. Раніше адміністратори епархій та митрополій призначалися католицькою владою, тепер

цими адміністраторами ставали найстаріші по посвяті єпископи. Але цей принцип не був проведений далі, і при обранні патріарха і єпископів світська влада завжди могла відхилити всіх небажаних кандидатів [9, с. 29-30].

У часописі було підтримане положення статуту, яке оберігало права сербської мови і кирилиці, на які було чимало замахів. Нарешті, особливо важливе значення для синоду мало положення, що забезпечує деяку економічну незалежність від собору [9, с. 30].

С. Троїцький в № 5 «Церковных ведомостей» за 1912 р., розглядаючи дію цього статуту писав, що 28 листопада 1911 р. згідно з ним Архієрейський синод обрав єпископа на вільну будімську єпархію. У той же день був обраний і єпископ на новозасновану посаду вікарія Карловіцького архієпископата [10, с. 181].

Таким чином, «Церковные ведомости» та «Богословский вестник» детально висвітлювали події, які відбувались в Сербії протягом 1906 – 1912 рр. Вони аналізували проблеми, що хвилювали російську громадськість, в першу чергу, положення православної церкви в Сербії, її вплив на життя суспільства, міжконфесійні відносини, відгук релігійних питань на міжнародній арені. Також російську громадськість цікавила діяльність сербської преси, яка висвітлювала та коментувала особливості сербського церковного життя.

Затовский Б. О.

КОНФЕССИОНАЛЬНАЯ ЖИЗНЬ В СЕРБИИ ПО МАТЕРИАЛАМ «БОГОСЛОВСКОГО ВЕСТНИКА» И «ЦЕРКОВНЫХ ВЕДОМОСТЕЙ» 1906-1912 гг.

В статье рассматриваются особенности религиозной жизни в Сербии на протяжении 1906-1912 гг. По материалам церковных журналов, таких как «Церковные ведомости» и «Богословский вестник», было проанализировано положение и деятельность различных конфессий, и их влияние на общество. Также, были рассмотрены взгляды редакции и журналистов изданий на

вопросы религиозной политики сербского правительства, и их оценка деятельности сербской церковной журналистики. Это позволило понять как события церковной жизни освещались российским читателям и как пресса формировала общественное мнение у населения. В результате было выяснено, что существовала большая заинтересованность этих журналов к освещению конфессиональной ситуации в сербских землях. Анализ российской церковной прессы позволил выявить особенности взглядов авторов публикаций на вопросы межконфессиональных отношений, и позицию к церковной политике сербского и австрийского правительств.

Ключевые слова: Сербия, Босния и Герцеговина, журнал, религия, епархия, богословская школа, редакция, духовенство.

Zatovskiy B.

CONFESSIONAL LIFE IN SERBIA BASED ON “THEOLOGICAL JOURNAL” AND “CHURCH BULLETIN” 1906-1912

The article deals with the peculiarities of confessional life in Serbia in 1906-1912. Based on the church journals, such as “Theological Journal” and “Church bulletin”, the state and the activity of different confessions were analyzed as well as their influence on the society. Besides, the viewpoints of the editorial board and the journalists of the journals on the questions of religious policy of Serbian government were researched as well as their assessment of the activities of Serbian church periodical press. This provides an opportunity to understand how the events of confessional life were presented to Russian readers and how the press was forming the public opinion in the society. As a result, it is found out that these journals had a great interest for presenting confessional situation in Serbia. The analysis of Russian confessional press provides an opportunity to clarify the peculiarities of the authors’ viewpoints on the question of interconfessional relations,

and their attitude to the church policy of both Serbian and Austrian governments.

Keywords: *Serbia, Bosnia and Herzegovina, journal, religion, eparchy, theological school, editorial board, clergy.*

Список використаної літератури

1. Воскресенский Г. А. Из церковной жизни православных славян: Королевство Сербия. Старая Сербия и Македония. Черногория // Богословский вестник. – 1906. – № 9. – С. 152-187.
2. Воскресенский Г. А. Из церковной жизни православных славян: Босния и Герцеговина // Богословский вестник. – 1909. – № 1. – С. 127-151.
3. Воскресенский Г. А. Из церковной жизни православных славян: Босния и Герцеговина // Богословский вестник. – 1909. – № 4. – С. 641-662.
4. Воскресенский Г. А. Из церковной жизни православных славян: Босния и Герцеговина // Богословский вестник. – 1909. – № 12. – С. 617-646.
5. Сообщения из заграницы. Церковная жизнь у славян // Церковные ведомости. – 1907. – № 31. – С. 1293-1300.
6. Сообщения из заграницы. Церковная жизнь у славян // Церковные ведомости. – 1907. – № 37. – С. 1595-1600.
7. Троицкий С. Сообщения из заграницы. Церковная жизнь у славян // Церковные ведомости. – 1908. – № 1. – С. 39-42.
8. Троицкий С. Сообщения из заграницы. Церковная жизнь у славян // Церковные ведомости. – 1908. – № 41. – С. 2015-2020.
9. Троицкий С. Сообщение из заграницы. Церковная жизнь за границей // Церковные ведомости. – 1912. – № 1. – С. 39-42.
10. Троицкий С. Сообщение из заграницы. Церковная жизнь за границей // Церковные ведомости. – 1912. – № 5. – С. 177-181.